

16è

premi
de literatura infantil
atrapallibres

2020 2021

Bitxopoemes i altres bèsties

Autora:
Leire Bilbao
Editorial:
Kalandraka
Catalunya

**Obra finalista
de la categoria
de 9 anys**

Guies per a la dinamització de les lectures que opten al premi

Autor/a de la guia: Marc Alabart

Bitxopoemes i altres bèsties

Autora: Leire Bilbao

Il·lustradora: Maite Mutuberria

Adaptació: Jaume Subirana

Lloc d'edició: Barcelona

Editorial: Kalandraka Catalunya

Col·lecció: Poesia

ISBN: 978-84-16-80-47-88

Premis

Atrapallibres 2020 - 2021

Resum

Aquest poemari recull, ni més ni menys, que gairebé una cinquantena de propostes poètiques d'allò més juganeres, curulles d'animals i d'elements quotidians vistos des d'un prisma ben singular. Es troba organitzat en quatre apartats: poemes voladors, poemes d'aigua, poemes que repton i poemes rogents.

Un fascinant exercici d'adaptació poètica dut a terme pel traductor Jaume Subirana a partir del text de Leire Bilbao –escrit originalment en eusquera i que compta amb la traducció al castellà, que ha servit com a punt de referència per a l'adaptació.

Tot plegat, acompanyat de les il·lustracions de Maite Mutuberria, que ens ofereix, mitjançant el seu propi llenguatge visual, una mirada molt personal a les diferents poesies.

Breu informació sobre els autors

Leire Bilbao

Leire Bilbao (Ondarroa, Biscaia, 1978) és llicenciada en economia, però destaca per la seva faceta d'escriptora, tant per al públic adult com per a infants i joves. Ha publicat diversos llibres, sobretot poemaris. Després de llegir els seus versos –tan vius, tan frescos– no ens sorprèn pas que l'escriptora basca hagi estat vinculada, ja des de jove, al *bertsolarisme*, un tipus de cant improvisat en eusquera.

Maite Mutuberria

Llicenciada en Comunicació Audiovisual, Maite Mutuberria (Eltzaburu, Navarra, 1985) es dedica principalment a la il·lustració, tant per a adults com per a infants i joves. La il·lustradora navarresa ha rebut diversos premis per la seva tasca, entre ells el Premio Lazarillo de literatura infantil i juvenil (2014).

Jaume Subirana

Doctor en Filologia Catalana, Jaume Subirana (Barcelona, 1963) té a les espatlles una llarga carrera com a escriptor –tant en prosa com poesia– i traductor, sobretot per al públic adult. Destaca també la seva labor en la investigació i la docència, amb la literatura i la cultura com a focus principals.

Alguns elements interessants de l'obra

Un poemari coherent i cohesionat... però d'allò més heterogeni

Totes les poesies d'aquest recull se'ns fiquen dins l'orella per jugar amb nosaltres i ens porten a mirar el món d'una manera ben particular. Totes elles són, mai millor dit, **bitxopoemes!** No només perquè la majoria estan protagonitzades per animals, sinó també pel seu to juganer i la seva vivor que casen perfectament amb el concepte de bitxo, de bestiola. Per això precisament podem parlar d'un **poemari coherent i cohesionat**, amb una clara **unitat**.

Això vol dir que és un recull uniforme? Ni de bon tros! Precisament en destaca la seva **heterogeneïtat**, amb construccions poètiques que responen a distintes formes, estructures, temes, recursos...– que, al mateix temps, es van repetint i ens permeten establir connexions entre poemes. Hi trobem, per exemple:

- Poemes que expliquen una **història** (*El tauró Bocabruta*, p.24; *Lupita i Fina*, p.55...) i poemes que són pura **sonoritat** (*Pluja repicada*, p.43; *Poema del riure*, p.45...).
- Poemes que ens fan **riure** (*El gran pet de la vaca*, p.56; *El tauró va al dentista*, p.27...) i poemes que ens fan **pensar** i **somiar** (*Núvols*, p.51; *Rima estirada*, p.44...).
- Poemes molt i molt **breus** (*Ulls de peix*, p.28; *La carretera*, p.41...) i poemes una mica més **llargs** (*Enfilall de petons*, pp.30-31; *Atxim*, p.60...) –tot i que certament la brevetat és una característica comuna en tots ells.
- Poemes amb una **rima** marcada (*Ascencís*, p.14; *Metàfora de la cara*, p.61...) i poemes **sense una rima** clara (*Tortuga*, p.38; *Pors*, p.49...).
- Poemes amb ús recurrent d'**onomatopeies** (*Cant de nit del grill*, p.12; *Jazz de les canonades*, p.39...).
- Poemes amb **diàlegs** (*Han robat la lluna*, p.11; *Poema per abans d'adormir-se*, p.52...).
- Poemes amb una estructura **encadenada** (*Pors*, p.49; *L'estable de l'amor*, p.54...).

Recursos retòrics

I, és clar, hi trobem també una gran varietat de **recursos retòrics**. Agafar un poemari bisturí en mà i disposar-nos a dissecar tots els recursos que hi apareixen pot arribar a avorrir la poesia i esdevenir un exercici d'allò més estèril... Ara bé, si prèviament hem rigut amb els poemes, ens hem emocionat, ens han acarolat les orelles... per què no aturar-nos a veure **com** s'ho han fet per delitar-nos d'aquesta manera?

A *Bitxopoemes i altres bèsties* descobrim recursos retòrics com ara **al·literacions** –«*De punta a punta ple de petoneig*» (*Enfilall de petons*, p.30)–; **concatenacions** (*Pors*, p.49); **paral·lelismes** (*L'ensurt del mussol*, p.9); **oxímorons** –«*tauró taujà*» (*El tauró Bocabruta*, p.24)–; **preguntes retòriques** –«*La lluna, la bruna / per què vas de dol?*» (*El mussol a la lluna*, p.10); **metàfores** –«*Les ovelles són núvols*» (p.51)–...

Temes i símbols recurrents

Enmig d'aquesta festa poètica, descobrim també alguns temes i elements simbòlics que es repeteixen i connecten molt directament algunes poesies amb les altres, com ara:

– **La lluna** (*El mussol a la lluna*, p. 10; *Han robat la lluna*, p. 11; *Enfilall de petons*, p.30; *Els ratolins somien un tros de lluna*, p. 35; *Pors*, 49; *Poema per abans d'adormir-se*, p.52). Entre altres aspectes, hi apareixen dos **jocs simbòlics** sovint associats a la lluna –i que també tenen presència en altres obres de la literatura infantil, com ara en el popular àlbum infantil *De què fa gust la lluna*, de Michael Grejniec–.

Un d'ells és el fet de veure la lluna com un **menjar** desitjat pels animals i, més concretament, pels ratolins (ho veiem a *Els ratolins somien amb un tros de lluna* i a *Pors*) i l'altre el d'interpretar el **reflex** de la lluna a l'estany com una realitat tangible (ho veiem a *Han robat la lluna* i a *Enfilall de petons*). Aquesta última imatge connecta amb una les reflexions filosòfiques clàssiques sobre la veracitat i autenticitat del que percebem amb els nostres sentits («*És real tot allò que veiem, sentim, toquem...?*»).

– **El tauró**. És divertit advertir que segurament el tauró Bocabruta (p. 24) és el mateix que després va al dentista (p.27). Un tauró aparentment innocent però que, en el fons, no deixa de ser un animal carnívor i que es veu temptat pels seus instints. Una situació pràcticament idèntica és la que planteja William Steig a *Doctor de Soto*, on és una guineu la que es debat entre actuar de manera moralment correcta –adoptant una conducta humana– o menjar-se el seu ratolí dentista, tal com faria qualsevol animal carnívor.

És habitual en la literatura infantil trobar **personatges animals** que s'associen a uns comportaments concrets –*El llop* és un animal dolent, *la guineu* és astuta i maliciosa, els ratolins són menuts però espavilats...– i que poden ser-hi fidels o transgredir-los.

– **La nit, la foscor, els somnis**

La nit és fosca i confon (*L'ensurt del mussol*, p.9; *Han robat la lluna*, p.11) i és llavors quan es fan més vives les nostres pors (*Al llit comptant ovelles*, p.50). També és, però, un moment de reco-

Illiment, de somiar entre llençols, un veritable refugi si tenim a prop els qui estimem (*Cant de nit del grill*, p.12; *Ulls de peix*, p.28; *Al llit comptant ovelles*, p.50; *Núvols*, p.51; *Poema per abans d'adormir-se*, p.52).

Tots aquests temes són d'allò més significatius per a tothom, però segurament ho són més per als infants, que viuen les emocions descrites amb més intensitat.

Adaptació, no traducció

En el procés de reescriure quelcom en un nou llenguatge, el traductor sempre pren partit i actua, en més o menys mesura, com a **creador**. Tanmateix, com passa en el llibre que tenim a les mans, hi ha casos en què els canvis són tan significatius que podem utilitzar el terme d'**adaptador**. Resulta apassionant comparar l'acurada **adaptació** al català de Jaume Subirana amb la traducció castellana de l'obra –duta a terme per la mateixa autora, Leire Bilbao, juntament amb Miren Agur. Si bé es manté l'imaginari de cada poema i la seva essència, els nous textos prenen els seus propis camins expressius. Aquest procés d'adaptació treu a la llum algunes idees que poden ser d'allò més interessants:

– En poesia, sovint pot ser més important el **com** i el **perquè** que el **què**. En aquesta adaptació veiem que, sovint, no passa res si allò que s'explica canvia, mentre es mantingui la sonoritat desitjada, el to emprat i el sentit final del poema.

Per exemple, a la poesia *L'estable de l'amor* (p.54) –*Amor en la granja* en castellà– l'adaptador canvia molts dels animals que s'esmenten –ja no és un *gall* que s'enamora d'un *ase*, sinó un *gat* que s'enamora d'una *truja*–, però gràcies a aquestes modificacions, l'adaptació pot mantenir un ritme i una rima i el sentit del poema no canvia. El mateix passa a *El lluç i la tonyina* (p.26), en què els protagonistes han estat completament canviats en el procés de traducció, ja que el títol en castellà és *El bogavante y la sardina*. De nou, però, la història que viuen els dos animals –amb final tràgic– és exactament igual en la versió en català que en castellà.

– En alguns casos, l'adaptador es pren la llicència de fer **canvis més substancials**, afegint **nous jocs** lingüístics i sons, o fins i tot alterant en certa manera el sentit del poema.

A *Cant de nit del grill* (p.12), per exemple, decideix que la mida de les lletres de l'onomatopeia que es va repetint al llarg del poema («ric-ric-ric») vagi disminuint cap al final, quan ens acostem al moment en què qui ens parla s'adorm. A *Poema del riure* (p.45), Subirana afegeix una frase per descriure cadascuna de les maneres de riure, mentre que el text en castellà és només una col·lecció d'onomatopeies. *L'ascensís* (p.14), un ascensor tossut, xerraire i indecis, és, a la versió castellana, un ascenSOS, vell, xacrós i cansat. A *Lletres a la finestra* (p.53), es manté el marc del poema, però Subirana construeix un imaginatiu joc de paraules propi.

– Les **onomatopeies** canvien segons la llengua. Un bon exercici per adonar-nos de la riquesa de les llengües és explorar les diferents maneres que existeixen d'explicar un **so**. Un fenomen físic que aparentment hauria de ser igual per a tothom –canta diferent un grill de Catalunya que un del País Basc o de Madrid?–, es tradueix de manera diferent segons el llenguatge. Per exemple, el «ric-ric-ric» dels grills (*Cant de nit del grill*, p.12) és «cri-cri» en castellà, o el «xipi-xap» de l'aigua (*Cançó dels capgrossos*, p.23) és «plis-plas» en castellà.

– Jaume Subirana afegeix diverses picades d'ullet a la **tradició popular**. A l'adaptació catalana, a diferència de la traducció en castellà, trobem, a l'inici de cadascun dels 4 apartats en què es divideix el llibre, el petit fragment d'una cançó tradicional catalana que té com a protagonista un animal:

– Poemes voladors: *Marieta vola, vola* (p.7).

A la poesia *El mussol a la lluna* es fa referència a la cançó popular *La lluna, la bruna* (p.10).

A la poesia *La marieta i l'escarabat*, s'utilitzen fragments de la poesia *Marieta vola, vola* (p.13)

– Poemes d'aigua: *Peix, peixet* (p.19).

– Poemes que repten: *Caragol, treu banya* (p.33).

– Poemes rugents: *El lleó no em fa por* (p.47).

Il·lustracions

La poesia es descriu sovint com una **manera particular de mirar el món**. Si donem per bona aquesta definició, les il·lustracions de Maite Mutuberria són sens dubte també un exercici poètic en majúscules. La il·lustradora navarresa agafa l'**imaginari** present en cadascuna de les poesies i hi juga mitjançant un llenguatge visual molt personal –a partir d'una tècnica mixta on la fotografia juga un paper important–. La mateixa coberta del llibre ja és una bona declaració d'intencions: un enfilall de bestioles construïdes a partir de lletres, estampacions, fotografies...

Com passa en els poemes, el conjunt d'il·lustracions de Mutuberria manté una clara unitat, però al mateix temps, presenta diferents matisos:

– En algunes il·lustracions **reprodueix alguna de les imatges** que apareixen en el poema –mitjançant les tècniques descrites i aportant-hi la seva mirada, mai de manera estrictament documental–. Ho veiem quan il·lustra les fases de la lluna a *Els ratolins somien un tros de lluna* (pp.34-35) o amb la magnífica il·lustració de *La carretera* (pp.40-41), on s'endevina el pas d'un cotxe per sobre d'una granota.

- En moltes de les il·lustracions, Mutuberria **combina elements** que apareixen al text i crea una nova imatge. Per exemple, a *L'ensurt del mussol* (pp.8-9), agafa el mussol i el cotxe que apareixen al poema i crea un particular mussol amb unes rodes d'automòbil com a ulls. A *El rellotge de cucut* (p.15) fusiona la idea del despertador amb l'animal del cucut i crea un rellotge-ocell ben curiós.
- En alguns casos apel·la directament la **imaginació del lector**, a partir d'una certa contradicció amb el text. Això ho veiem en l'última poesia del recull, *La bèstia poètica* (p.62), on els versos descriuen una bèstia formada per parts del cos de nombrosos animals i on Maite Mutuberria senzillament dibuixa una circumferència i amb una fletxa que l'assenyala ens diu «bèstia poètica»

Propostes de mediació

Abans de llegir

Una petita instal·lació per presentar el poemari

Una bona manera d'endinsar-nos en aquest recull de poemes pot ser servint-nos del joc metaficcional que es proposa en els versos introductoris de la pàgina 5:

«Una pila de formigues
s'han posat a caminar:
van en fila totes juntes
cap a dins del llibre en blanc
per escriure cada pàgina
lletra a lletra, pas a pas.»

A partir d'aquest fragment, podem dissenyar una **petita instal·lació** on tot de formigues –fetes amb paper, amb filferro...– es fiquen dins el llibre. Què pensarien els infants si, quan arriben a l'espai on els esperem –la biblioteca, la llibreria, l'aula...– se'l troben tot ple de formigues que es fiquen dins el llibre? Ens podem inspirar –adaptant-la a les nostres possibilitats, és clar– amb l'exposició que va fer Carlos Amorales al CCCB (Centre de Cultura Contemporània de Barcelona) l'any 2015, en què va omplir el vestíbul de l'edifici de papallones: <https://www.cccb.org/ca/exposicions/fi-txa/les-variacions-sebald/47328>.

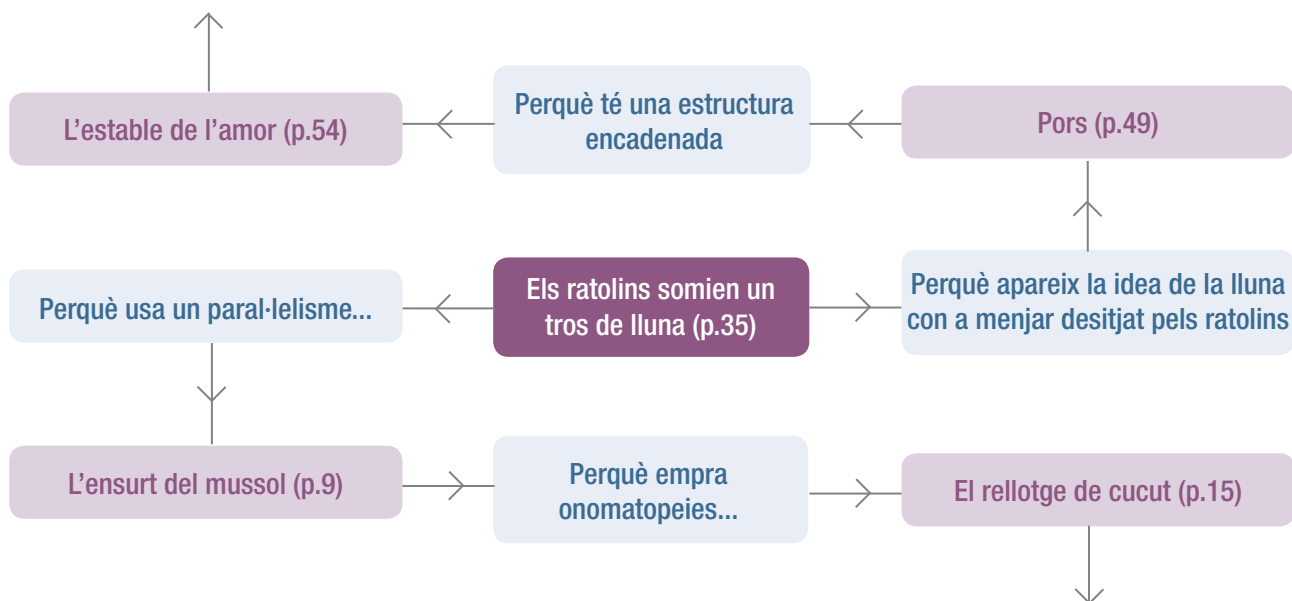
Un dòmino poètic

Aquesta activitat es pot fer abans de llegir el poemari o ja havent-ho fet. A més, es pot adaptar de moltes maneres diferents. Com que una de les característiques del recull és la seva heterogeneïtat i, al mateix temps, la possibilitat d'establir lligams entre els poemes que el formen, proposem dur a terme un **dòmino poètic** –inspirat en el joc amb cobertes de llibres que el mestre i bibliotecari escolar Jaume Centelles va popularitzar–.

Cadascú té un o diversos poemes assignats i disposa d'una targeta amb el seu títol –o fins i tot amb el poema sencer fotocopiats– per a cadascun d'ells. Al bell mig de l'espai situem un primer poema. A partir d'aquí, algú ha de decidir afegir algun dels poemes que té i justificar per què creu que es relaciona amb el que ja hi ha posat. Podem decidir jugar mitjançant l'establiment de lligams completament lliures o podem fixar criteris específics –relacions de sonoritat, rimes semblants, temes similars, ús de recursos retòrics... –.

Aquí proposem un exemple de partida amb la possibilitat d'unir poemes de manera lliure:

Mentre llegim

Convertir la tinta en veu, donar vida a les paraules!

Una manera immillorable de gaudir d'aquest poemari és llegint les diferents poesies **en veu alta** als infants. També podem donar-los l'opció que llegeixin ells, però sempre si els ve de gust i si poden preparar-s'ho.

A l'hora de recitar els poemes cal evitar fer una cantarella repetitiva i pesada que trenqui el seu encant. Segurament el més important a l'hora de llegir en veu alta una poesia és saber què estem explicant: entendre el seu **sentit** global i la **intenció** de cada vers. Amb unes construccions poètiques tan sonorament riques com les d'aquest recull pot ser bo marcar vivament alguns dels fonemes, encara que cal evitar una sobreactuació.

El fet de compartir conjuntament uns mateixos poemes ens permet conversar-ne posteriorment.

Després de llegir

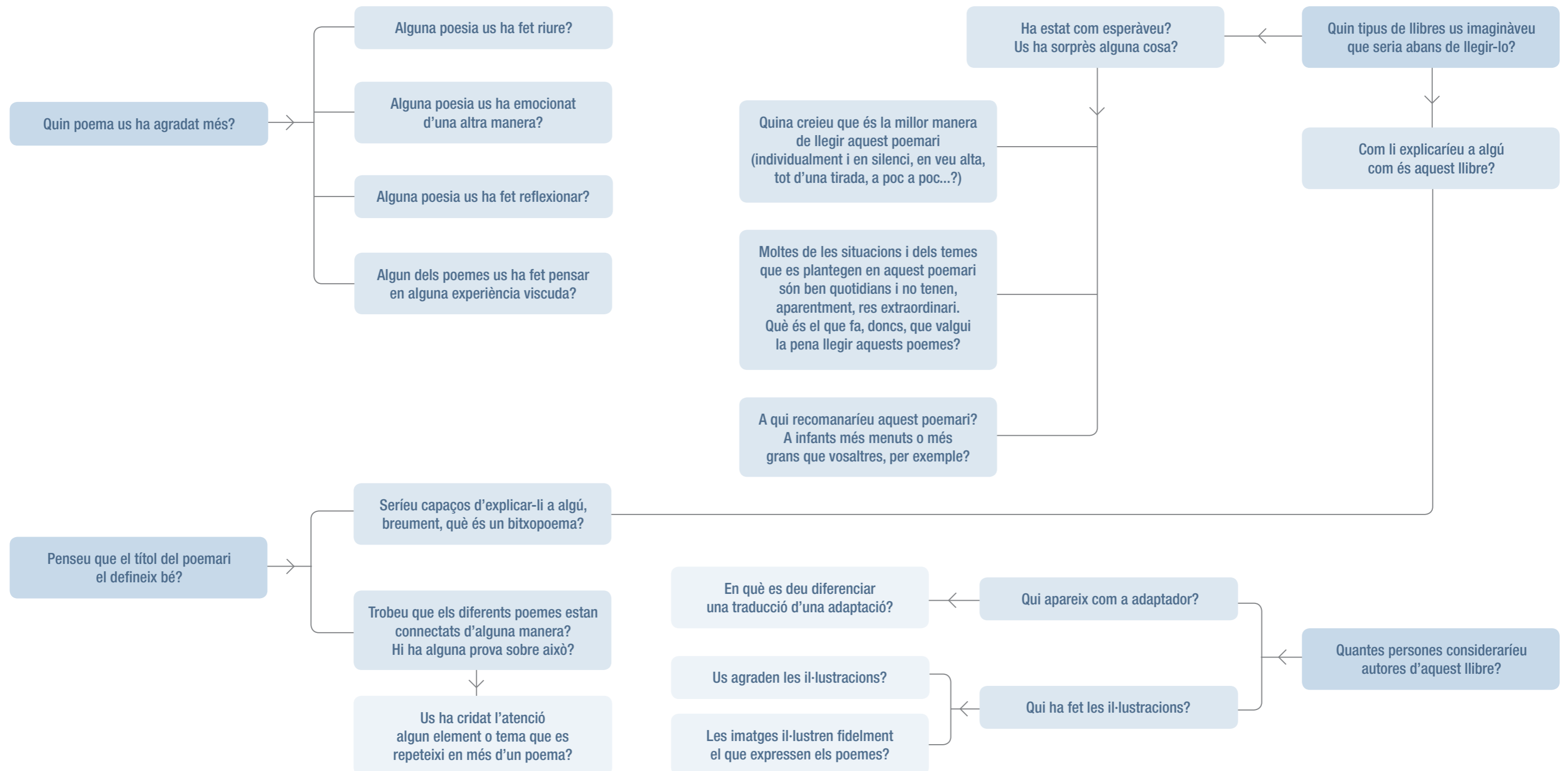
Comparem l'adaptació al català amb el text en castellà

Com bé ja mencionàvem anteriorment, pot resultar apassionant comparar l'adaptació de Jaume Subirana amb la traducció de l'obra al castellà. Per fer-ho podem seguir un procés ben senzill:

1. Detectar quins canvis s'han fet.
2. Preguntar-nos per què s'han aplicat aquestes modificacions.
3. Valorar si ens semblen encertades o si ens agraden més o menys.

Podem dur a terme aquesta dinàmica de la manera que més ens convingui –totes i tots a la vegada, en petits grups, focalitzant en un sol poema, amb diferents poemes a la vegada...–. És important fer-ho de manera amena i plantejar-ho com un **joc**. Per exemple, podem llegir un vers d'un dels poemes en castellà i a veure qui identifica primer de quin poema de l'adaptació es tracta –ben bé com si fos una endevinalla–, o proposar diferents adaptacions que s'han fet –canvi de protagonistes del poema, increment de versos, nou joc sonor, canvi d'onomatopeia, incorporació de referències a la tradició popular...– i desafiar els infants que trobin un poema que respongui a aquests canvis.

Atès el caràcter docent d'aquesta publicació, per a la citació de fragments de textos d'altri i la reproducció de fotografies procedents d'obres publicades (de les quals se cita adequadament la font i el nom de l'autor) ens acollim al dret de citació reconegut a l'article 32.1 del Text refós de la Llei de propietat intel·lectual, aprovat pel Reial decret legislatiu 1/1996, de 12 d'abril, i a l'article 10.2 del Conveni de Berna per a la Protecció de les obres literàries i artístiques, de 9 de setembre de 1886; per tant, aquest treball està exempt de la necessitat d'autorització i abonament dels drets d'autor.